

Маева, М. “Образът на турците в Р Турция през погледа на българските турци - преселници.” – *Българска етнология*, 2002, кн. 4, 42-55.

ОБРАЗЪТ НА ТУРЦИТЕ В Р ТУРЦИЯ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА БЪЛГАРСКИТЕ ТУРЦИ – ПРЕСЕЛНИЦИ

През декември 1984 г. – януари 1985 г. българското правителство успява да реализира програма за промяната на арабско-турските имена с български (християнски или съответно славянски) и за изоставяне на всички ислямски обичаи сред българските турци¹. България, която доскоро ги признава за национално малцинство, обявява, че всички мюсюлмани са наследници не на “колонизаторите турци”, а на насилствено ислямизирани в хода на турското робство българи². В страната протича “процес за връщане българската идентичност на наследниците на ислямизираните и турцизираните български граждани”. Смяната на имената и т. н. “Възродителен процес”³ довежда до най-голямата емиграционна вълна на български турци към Турция. Броят на напусналите България през лятото на 1989 г. варира между 310 и 370 хил. души (Бюксеншютц 2000: 180). Според други данни скоро от заминалите за Турция български турци в страната се връщат около 152 хил. души. В последната обявена статистика на турското правителство (юни 2001 г.) 258 060 български граждани получават турско поданство през лятото на 1989 г.⁴

Големият брой на напусналите България през този период турци и слабото им проучване⁵ бяха основните причини за насочване вниманието към тази почти непозната група. Целта на настоящето изследване е да представи стереотипните представи⁶ на изселилите се от страната турци, т. е. на преселниците, отнасящи се както до местното, т. е. до завареното турско население в Р Турция, така и за самите тях като общност. Стремежът е да се опишат персоналните познавателни процедури за “откриването на другия”⁷, в случая – на “истинските турци” и “исконната” родина, на “анаватан”⁸, и изграждането на собствения образ въз основа на представата за “чуждия”⁹.

***

Често най-обобщеният израз на противопоставянето между преселниците и местните е заключен във фразата: *“Ние сме различни.”*¹⁰

Причината за различието се търси в историческата разделеност на двете общности: *“Времето ни е разделило и географски, и по обичаи.”*¹¹

Обосноваването на отдалечаването и отчуждаването на двете турски общности се търси не само назад в историята, но има и свое митологично обяснение: *“За нас, кърджалийските турци, се знае, че сме дошли от Караман, в областта Коня. И затова, за по-точно се казва, че сме от Караман, Коня. Султан Селим ги е наказал и ги е изпратил в Румелия, в Родопите, в най-хубавите земи”*¹².

Резултатите от историческото разделение се разглеждат през различни призми - на социалните и нравствени норми, които обхващат външните или телесните белези, изискваните от общността качества и поведение, спазването на възприетите ценности и групови правила, предполагаемите психологически характеристики и нагласи.

Описанието на различията между местните турци и преселниците от България започва от антропологическите белези. В тялото се търси разликата между “своята” и “чуждата” външност, то е както обединителен, така и разграничителен маркер.¹³ В съзнанието на преселниците телесните характеристики придобиват формата на отличителен белег на “румелийския”, “средиземноморския”, “своя”, от “анадолския”, “чуждия”, антропологически тип. Според преобладаващото мнение местните са “ниски,” “набити”, “трътлести”, “черни”, “с малки очи”, “сиви”, “грозни”. Изводът от направеното негативно описание на местните жители е, че те са истински “анадолци”. Важен техен атрибут са мустаците, които често изпълняват функцията на основен разграничителен белег. Именно те будят неприязън у жените: *“Нали ги виждаш - с мустаци са (местните турци – м. б., М. М.) – абе, истински турци са. Ужас!”*¹⁴

Тези естествени характеристики на човешкото тяло (ръст, конструкция на тялото, цвят на очите и на косата и т. н.), се превръщат във важни маркери за разпознаване на “чуждостта”. Въз основа на телесните белези на “другите”, на “местните”, се изгражда представата за “собствената”, “нашата” външност - на дошлите от България турци. При сравнението със завареното население,

преселниците се разпознават веднага. В противоречие на “тъмните”, “грозни” цветове, чрез които се описват местните турци, телесните характеристики на българските турци, на гъочмените¹⁵, са “светли” и “красиви”. Преселниците са “светли”, “кестеняви”, дори “руси”, със “светли”, “сини очи”, “високи и стройни”. В тях има нещо “различно”, “красиво”, “европейско”: *“По външния вид се познават. Нашите са с кестенява коса, светли, кафяви очи, по-високи, нали знаеш - средиземноморски тип. Те са живи, общителни, отворени, весели.”*¹⁶; *“Как да кажа, има разлика. Ние сме кестеняви, руси. При нас няма така да се каже чернокожи, чернокожи, анадолци няма.”*¹⁷

Така чрез тялото и телесните феномени се очертава различието между “анадолския” (азиатския) и “средиземноморския” (“румелийския”, “европейския”)¹⁸ антропологически тип. Но на подсъзнателно ниво това е сблъсък на основните митологични категории: “светло” и “тъмно”, “красиво” и “грозно”, между “културата” и “хаоса”. Именно те се превръщат във важни разграничители при възприемането и положителното оценяване на “своето” и невъзприемането и негативното натоварване на “чуждото” тяло. Така “своето” е поставено на високото стъпало на цивилизацията, за разлика от “чуждото”, което се смята за “варварско” и “примитивно”.

Причината за антропологическите различия се търси в природните особености на новия регион и хранителните специфики: *“Тука въздуха, месото са други. Не са като в България. Нямаат вкус. Много торове слагат и развалят вкуса.”*¹⁹

Заедно с първоначалното впечатление, отчитат се и промените, настъпили във външния вид на изселниците по време на живота в Турция: *“Сички, дете дойдоха от България, бяха с червени бузи, едни румени, красиви. Сега станаха жълти. От въздуха, от водата ли, не знам.”*²⁰

Въпреки това животът в Турция не успява да изтрие антропологическите различия между местното население и преселниците. От външността се извежда и идеалът на гъочмените за красота. Местните винаги са “грозни”, “недоразвити”. Техните жени се определят като “дебели”. За разлика от местните, преселниците

винаги се описват като “високи“, “стройни” и “красиви”. Това особено се отнася за жените, за които изводът е категоричен: *“Наш`те жени са по-хубави.”*²¹

Важна роля при възприемане тялото на “другия” изпълняват мимиките и жестовете. Чрез тях се изобразяват и изразяват значения, отношения, ценности на отделната група, открива се “своето” и се отбелязва “чуждото”. Като характерен белег на местните турци преселниците определят усмивката или по-точно специфичен неин вариант – “лукавата усмивка”: *“Гледай го как се усмихва. Хитреца е той, хитреца е. Усмихва се, ама едно мазно, мазно – гледа как да те излъже. Истински турчин.”*²²; *“Усмихва се, ама гледа да те мине.”*²³

Неотменна част от възприемане тялото на “чуждия” са и дрехите. В съзнанието на преселниците съществува ясното разграничение между мюсюлманското облекло на местните турци и светското на дошлите от България. Изгражда се противопоставянето между “отворените”, “нашите” и “забулените”, “затворените”, “чуждите” и “незабрадените” жени. С неодобрение се гледа на първите, особено когато те са млади момичета: *“Те са фанатици.”*²⁴ Оказва се, че облеклото изпълнява ролята на разграничителен маркер при определяне на отношението към ислямските религиозни норми. Забулването се възприема от преселниците като присъщо на радикалните ислямисти, възприемани от светски настроените български турци като “фанатици”. Това осмисляне на облеклото е причина за пораждането на неприязън към забрадените жени, най-ясно отразено в даденото им подигравателно название - “карабьочеклер” (черни буболечки – т. е., М. М.)²⁵ В отблъскващата им външност преселниците откриват и негативни духовни характеристики. Освен естетическото определение - “грозни”, забулените жени се определят като фанатично настроени и дори като вещици: *“Виж каква вещица е!”*²⁶

Тялото, мимиките, жестовете и облеклото се превръщат в отражение на ценностните характеристики на местната турска общност. Физическата грозота, “мазната и лицемерна усмивка”, отблъскващите черни дрехи на завареното население се осмислят като белези за неговата лоша духовна същност. Според описанието на преселниците характерът на местните турци е съставен изцяло от безброй негативни черти. Завареното население се възприема като “банда

мошеници”, които успяват да “забогатееят с измама.” Като типична, често определяна като “турска черта”, се смята лицемерието и липсата на искреност, често комбинирани с лъжата: *“Много хубава страна, богата, сичко има, ама хората са мръсници. Никога лицето и сърцето не отговарят. Гледаш чисто лице, а сърцето не е такова. Много лъжат, и българите лъжат, ама не толкова.”*²⁷; *“Не мога да свикна с хората тука – много лъжа.”*²⁸; *“Не можеш да се доверяваш. Гостоприемни са, но особено в търговията трябва да се внимава много, много лъжат. Купуваши една стока, може да излезне дефектна, разбираши ли? Качеството не гледат. Той ти казва, че първо качество, ама лъжат.”*²⁹

Според преселниците местните турци са мързеливи, без амбиции и стремеж за издигане в социалната йерархия: *“Турците са мързеливи. Само лежи, гледа. Съседката ми, четири души са, ама само двама работат! Е, не можеш да имаш всички неща тогава!”*³⁰; *“Тука местните са мързеливи, само стоят и патрона вика: “На мене такива не ми трябва.” А те (местните турци – м. б., М. М.) знаеш ли какво правят: шляят се, клатят си краката, гледат часовника само.”*³¹

С липсата на трудолюбие се обяснява и състоянието на държавата, което се определя като “слабо” и “икономическо недоразвито”: *“Турция е богата държава – всичко има, всичко расте, ама хората са мързеливи.”*³²

Макар и по-рядко се среща и противоположното мнение за завареното население: *“Много работат – виж за 10 години какво са построили, расте града.”*³³

Въпреки това в представите на гьочмените мързелът на местното население е водещ в описанията и винаги като негов противовес се представя трудолюбието на дошлите от България турци: *“При изселниците – трима човека, ама всичките работат. Малки деца, две-три годинки, заключват ги, сами стоят, не излизат.”*³⁴

Често трудолюбието на преселниците се превръща в причина за подигравки от страна на местното население: *“Един колега 94-та-95-та година вика: “Вие сте като роботи. Така са ви програмирали в България - сутрин от 8 часъ`, вечер до 5 часъ` като коне с капаци - само работа, работа.”*³⁵

С трудолюбието на преселниците се обяснява техният просперитет и висок жизнен стандарт. Като пример се посочват огромните къщи и израсналите от малки

селца модерни квартали: *“А ние работим извънредно след осем часа. Да видиш каква къща сме направили.”*³⁶; *“Ела да видиш каква къща съм построил само за десет години.”*³⁷

Така се стига до паралел с положението на турците в България още преди изселването им през 1989 г.: *“В България българите учеха, циганите просеха, а турците работеха. И в Турция е така. Само ние работим!”*³⁸

Мошеничеството и мързелът на местните хора винаги се поставят наред с кражбата: *“Виж, вадил от чантата ми и взела портмонето. С двете говорим така, а третата бърка в чантата ми. И това става в центъра на Измир! Обрах ме на центъра! Да не мислиш, че тука не е страшно.”*³⁹; *“Много крадат, едно нещо да оставиш, като се обърнеш, го няма. Заклучват се къщите, не е като в България – вратите да са отворени!”*⁴⁰

Често кражбата се определя като резултат от стремежа за постигане на тъй желания жизнен стандарт на новопристигналите от България: *“Искат да имат хубави работи, хубави неща и почват да крадат.”*⁴¹

Така се стига и до случаите на изнасилване, които, както ме увериха, не са малко: *“Крадат, изнасилват. И при изселниците има такива, но са малко.”*⁴²

В редицата на негативните характеристики, присъщи на местното население, се поставят пестеливостта, често определяна като стиснатост, и която прераства в липсата на гостоприемност: *“Местните са много стиснати. “Ела на чай!” Ама само това сервират!”*⁴³; *“Не са гостоприемни. Кани ме на чай и хъди”*⁴⁴, *това е гостито.”*⁴⁵; *“Канят те на сватба, ама няма като при нас по 10 яденета, раздават само по един бонбон.”*⁴⁶

На стиснатостта и негостоприемството на местното население веднага се противопоставя гостоприемството на изселниците: *“Нашите си запазят обичаите. Всичко слагаме на масата.”*⁴⁷

В редицата на негативните характеристики на местните жители място намира и завистта им към бързия просперитет на преселниците: *“Те завиждат, казват: “Изселниците работят и през деня, и през нощта!” И това го повтара два-три пъти. “Виж, какви къщи имат.” А аз ѝ викам: “Какво имаш предвид? Нека работат щом могат!” А тя друго нещо имала предвид.”*⁴⁸

Често завистта е насочена конкретно към работещите жени, които за разлика от местните, предимно домакини, преуспяват в работата и се стремят към бърза кариера: *“Местните много ни завиждат. Завиждаха ни за работа, защото работим, а те – ханъми, седят така (със скръстени ръце – м. б., М. М.) Били ханъми, не можели да работят! Какви ханъми - слугиня на мъжа си. Мъжете вечер кафе пият, ходят на ракия, а те вкъщи. Аз в една фирма работих на 15-ия ден патрона ми вика: “Аз видях какво представляваш!” И ме направиха директор, мюдю`р ме направиха! А там работят 2-3 години млади хора, 30-35-годишни, и по-възрастни, а мен на 15-ия ден директор ме направиха. А тази предишната шефка с нея започнахме да се джафкаме.”*⁴⁹

Местните турци се определят още като “затворени”, “необщителни” и много консервативни: *“Тукашните са като наш`те старите.”*⁵⁰

Те дори не могат да се веселят: *“Те не знаят как да живеят – от работа вкъщи, от вкъщи – на работа.”*⁵¹

В това отношение те са пълна противоположност на дошлите от България турци: *“Те (преселниците – м. б., М. М.) са по-отворени, по-отракани са.”*⁵²

В очите на образованите български турци завареното население е “неграмотно”, “необразовано”, дори “глупаво”: *“Това, което ме шокира беше неграмотността, как да кажа, необразоваността.”*⁵³; *“Как беше, трудно се свиква, братче, сред глупци неразбрани. Това беше едно стихотворение на Вазов (?).”*⁵⁴

Но най-често срещаните характеристики на гьочмените за местните турци са “прости”, “ограничени”, дори със “лоши, такива”, “задни мисли”: *“Тия са манафи, с тях не можеш да се разбереш. Обясняваш, обясняваш, два-три пъти - гледат те и пак пра`ат, това дете знаят. Абе, много са тъпи.”*<sup>55</sup>; *“Питат една жена на колко години е, тя казва: “Ама кога си родена?” “Еди-коя си година.” “Е, тогава как ше си на толкова години.” “Мъжа ми така каза!” Пре`ставяш ли си – мъжа ѝ така казал, а тя учителка, не може ли да смята?! Мъжа ѝ така казал!”*⁵⁶

Често в дългата редица на отрицателните характеристики на местните турци, на “тукашните”, се поставя полигамията, която макар и рядко все още може да се наблюдава в Турция. Тя се определя от преселниците като “липса на морал” и

“етичност”: *“Имат си по чет`ри жени. Имат си по един сключен граждански брак според съвременните турски закони и още три религиозни. Не се наказва, но е противозаконно. Макар и рядко се знае еди-кои си са женени, макар че нямат граждански брак. Може и по средства за информация да се видят. Един от фрапиращите случаи, които в началото много ни учудваше, когато дойдохме тука, още в първите години. Гледахме няк`во предаване за едно семейство в Западен Анадол, някъде из егейските села, малко от по-вътрешна Егея. Едно семейство със чет`ри жени. Мъжът беше някъде към 50 години. Мъжът си има чет`ри жени и четрите си живеят под един покрив. И имат 48 деца. И тези, дете ги намериха, и питат мъжа, разбира се, знае имената на жените си: “А помниш ли имената на децата си?” “Да”, вика и почва да изрежда, обаче по едно време: “Сенин адън не, к`зъм?” (Ти как се казваш, моето момиче – т. ез., М. М.) По едно време забрави, да не съ малко 48 деца. В България нямаше. И да е имало – не се знаеше. Криело се е. И се гледаше с лошо око. Може да е писано, да е по шерията, но не е хубаво човек да е многоженец. Не е етично. В този случай по телевизията, дете съм гледал, питат жените: “Как се разбирате? Нали на един мъж чет`ри жени!”⁵⁷*

Заедно с многоженството върви и многолюдната челяд. Тя се смята за изостаналост, присъща единствено на циганите: *“По десет-дванайсет деца имат. Мойта съседка 4 деца има, ама само едното е записано. Станали 17-18-годишни. Проверяват, как не, ама те се крият, затварят се. Те проверяват тия, дете имат паспорти. Ама те не стоят вк`щи, излизат, изнасилват, убиват.”⁵⁸*

Като противовес на полигамията и многодетството се описва моделът на преселническите семейства, които задължително имат две деца. Това се смята за “нормално”, “европейски”: *“Нали знаеш, нашите по две (деца – м. б., М. М.) ги прават. Не като тия цигани по 10-12!”⁵⁹*

Всички тези антропологически и психологически характеристики логично водят до извода, че местните са “диваци”, “цигани”: *“Абе, цигани са си.”⁶⁰; “Те са като циганите. Малко са истинските турци.”⁶¹*

Определянето на заварените турци като “анадолци”, “диваци” и “цигани”, показва, че дори без да си дават сметка, преселниците интерпретират поведението

на местните жители чрез донесения от България културен модел. Като резултат се очертава ясно разграничение между новодошлите, смятащи се за “европейците” и местните жители, възприемани като “анадолци”. Така границата между “преселниците” и “местните” се определя не от етничните характеристики, а от разделението между “европейското” и “анадолското”, направено въз основа степента на цивилизованост. Изостаналостта на завареното население и негативното отношение на преселниците към него стават видими и в даденото му название – “манафи”⁶². В него се крие както намек за извратената духовна и сексуална същност на местните турци, така и вечното противопоставяне между издигнатите “горе” обитатели на планините и останалите “долу” жители на равнините: *“Манафи им викаме. Нали знаеш какво значи манаф. Продавач на зеленчуци. Това е противопоставянето равнина-планина.”*⁶³

Причината за изброените негативни физически и духовни характеристики на местното население се търсят в нарушаването на основните нравствени норми. Обяснението за израждане на телесните белези и на психологическите характеристики се откриват в инцеста или в прекриването на забраните за сключване на брак до 7 коляно: *“Защото на времето, тоя обичай, който още съществува по Източен Анадол, да са си от едни и същи род. Затова са и родовите бракове. Това нещо и във времето се е запазило. (...) Родовите бракове, тука се носи слух, но и това е вярно, че вика: “Те имат няк`во кръвосмешение в рода им.”*<sup>64</sup>; *“Те се женат помежду си. Има случаи първи братовчеди да се `земат!”*⁶⁵

Причините за негативния образ на местното население сред преселниците може би трябва да се търси и в първоначалния им сблъсък. При пристигането си в Турция, новодошлите са посрещнати и подпомогнати финансово от държавата. Турция, която няма славата на социална държава, успява да осигури постепенно жилища на новопристигналите или поне да им даде земя. Преселниците, очаровани от първоначалното радушно посрещане, се оказват подложени на многократните обиди и ненавистта на местните жители: *“Местните ни казваха: “Защо сте дошли тука! Това са наши земи!” Какви техни земи?! И те са преселници!”*⁶⁶

Конкуренцията при намирането на работа стои в основата на противопоставянето между заселниците и местното население. От друга страна, държавната помощ, която се оказва на новодошлите, построените от тях многоетажни къщи и бързото издигане в социалната йерархия поражда обяснима неприязън, неприемане, дори отхвърляне в консервативното турско общество. Негативното отношение на завареното население към заселниците се отразява и в дадените им отрицателни названия. Местните жители наричат пристигналите от България турци “гяури” или още по-лошо – “българи”. Тези екзоними отразяват не само неспазването на мюсюлманските обичаи и обреди от преселниците, но и възприемането им като принадлежащи дори към друг етнос - българския: “*В Турция ни викаха гяури, но ако бяхме гяури, нямаше да ходим там.*”⁶⁷; “*Викаха ни Булгар, Булгар!*”⁶⁸

*

В съзнанието на изселниците от България съществуват различни стереотипни образи, изградени върху противопоставянето с “местното”, което след преселването в Турция се оказва “непознато” и “чуждо”. Този сблъсък, функциониращ на битово равнище, води до изграждане на представи както за “другото”, “местното”, така и за “своето”, “преселническото”. В тях оценката в повечето случаи е емоционална и варира от снизходителност към неприязън за “завареното”, докато за “своето” е единствено натоварена с възхвала. Тези възгледи изграждат не само отделните образи на местните турци или на държавата им, а направо една “псевдовселена”, в която е включена цялата заобикаляща социална среда.

Работата сред респонденти от различни полови, възрастови, образователни, професионални и социални групи показва, че битувашите стереотипни представи са общи за групата и не зависят от тези показатели. Негативната визия за местните турци е резултат от трудната адаптация в новото общество.

По всяка вероятност зараждането на стереотипните представи за местните турци трябва да се търсят при тяхното преселване в Турция през лятото на 1989 г. Често тези възгледи са резултат от първите впечатления в новата страна и от първоначалния сблъсък със заобикалящото население. С пристигането в Турция

изведнъж рухва представата за “братята по произход и религия”⁶⁹. При сблъсъка с новата действителност насажданите от комунистическата агитация възгледите за “фанатично настроените и неграмотни турци”, неочаквано добиват реални измерения и разрушават донесените от България идеалистични образи.

Като цяло битоващите сред изселниците стереотипни представи са резултат от собствения или от споделения опит на отделни членове на общността. Личните преживявания и новите взаимоотношения в непознатата социална среда се смесват с емоциите, различните ценности и норми. В тях социалните различия и отликите в практикуването на исляма приемат формата на етнически и конфесионални разлики. От една страна, са поставени изселниците от България, самоопределящи се не само като “истински турци и праведни мюсюлмани”, но и като европейци. От другата страна са местните жители, които са смятани за “анадолци”, “цигани”, “диваци” и “фанатици”. Наблюдава се и друг момент – красивата външност и добрите духовни характеристики са присъщи единствено на преселниците, на “истинските турци”. Местните са описвани като “грозните” и “лошите турци”, с което се потвърждава представата за тях, насаждана с години от българското образование и общество, като изостанали, неграмотни и фанатично настроени мюсюлмани⁷⁰:

**Ние-преселниците-европейците-красивите, добрите и истинските турци
и мюсюлмани**

≠

**Те-местните-анадолците (азиятците)-грозните, лошите турци, цигани,
диваци и фанатици.**

Времето смесва и трансформира всички тези образи, личния и чуждия опит в стереотипни представи, които се предават както вътре в гьочменската, изселническата група, така и на дошлите от България или останалите там роднини и приятели. Категоричността, с която се представя образът на местните турци, вдъхва доверие и отхвърля всякакво съмнение в тяхната неистинност. Тези стереотипни представи определят всекидневните отношения между “новодошлите”

и “местните” жители. Целта им е както включването на заобикалящия свят в определени, “познати” рамки, и по-точно - в границите на донесената от България локална култура, така и в подпомагане адаптацията на изселниците в новите социално-икономически условия. Тези възгледи са не само шаблон за тълкуване действията на “другите”, на “местните”, но и упътване или ориентир, който диктува поведението на преселниците в дадени социални ситуации. Стереотипните представи осигуряват “подготвеността” на членовете на общността при сблъсък с новата действителност и спестяват болката и разочарованието. Не на последно място тези възгледи изграждат както представата за самата изселническа общност, така и защитават нейната позиция в новото, “чуждото” общество. Въз основа на отношението към местните турци преселниците създават и мотивират своята собствена идентичност, в която се открояват два момента: на ясно разграничение с “местните”, с “чуждите” и на приобщаване към изселническата, “гъочменската” общност.

Използвана литература:

- Анастасова 1991** Анастасова, Ек. Етносоциални категории и демонология. – Българска етнография, 5, 24-34.
- Асенов 1990** Асенов, Б. Възродителният процес и Държавна сигурност. София.
- Асенов 1994** Асенов, Б. Религия, нация, национализъм. София.
- Асенов 1996** Асенов, Б. Възродителният процес и ДС. София.
- Богданов 1989** Богданов, Б. Човешкото тяло и културата. – Философска мисъл, 4, 26-31.
- Богданов 1990** Богданов, Б. Човешкото тяло, индивидът и обществото. – Философска мисъл, 10, 3-11.

- Бюксеншютц 2000** Бюксеншютц, У. Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци (1944-1989). С., 105-193.
- Елчинова 1995** Елчинова, М. Телесни измерения на етничното. – Български фолклор, 3, 42-56.
- Етническият конфликт в България...1990** Етническият конфликт в България през 1989 г. Социологически архив. София.
- Желязкова 1998** Желязкова, А. (съст.) Между адаптацията и носталгията. Българските турци в Турция. София.
- Живков 1988** Живков, Т. Етнокултурно развитие на Възродителния процес – В: Проблеми на развитието на българската народност и нация. С., 127-143.
- Загорев 1993** Загорев, О. Възродителният процес. (Теза&Антитеза. Отрицание на отрицанието). София.
- Иванова 2002** Иванова, Е. Отхвърлените “приобщени” или процеса, наречен “Възродителен” (1912-1989). София.
- Карамихова 1995** Карамихова, М. “Ужасният образ” на турчина като брачен партньор – В: Представата за “другия” на Балканите. С., 263-267.
- Карамихова 1997** Карамихова, М. Т. нар. “Възродителен процес” – политика и резултати 1987 – 1997 – За промените...(сборник). С., Център за социални практики.
- Лозанова 1995** Лозанова, Г. Категорията “свой-чужд” в

- народната култура (етнорелигиозни аспекти). - В: Представата за “другия”..Цит. съч., 268-272.
- Марушиакова, Попов 1993** Марушиакова, Е., В. Попов. Циганите в България. София.
- Мизов 1988** Мизов, Н. Етнокултурни аспекти на възродителния процес – В: Проблеми на развитието на българската народност и нация. С., 166-182.
- Михайлов 1992** Михайлов, Ст. Възрожденският процес в България. София.
- Петров 1988** Петров, П. Исторически основи на възродителния процес. С., ОФ.
- Стоянов 1997** Стоянов, Д. Заплахата. Великодържавният национализъм и разузнаването на Турция против България. София.
- Стоянов 1998** Стоянов, В. Турското население между полюсите на етническата политика. София.
- Тодоров 1992** Тодоров, Цв. Завладяването на Америка. Въпросът за другия. София.
- Томова 1994** Томова, И. Измерване на стереотипите и предрасъдците – В: Аспект на етнокултурната ситуация в България. София.
- Шютц 1999** Шютц, А. Чужденецът. София.
- Barth 1969** Barth, F. Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. London.

- Berry** 1995 Berry, J. W. Acculturation and Adaptation in a New Society – International Migration, XXX, Special Issue, 69-85.
- Bordieu** 1977 Bourdieu, P. Remarques provisoires sur la perception sociale du corps – Acte de la recherché en sciences sociales, №14.
- Konstantinov** 1992 Konstantinov, Y. 'Nation-State' and 'Minority' Types of Discourse - Problems of Communication between the Majority and the Islamic Minorities in Contemporary Bulgaria. Innovation, 5(3), 75-89.
- Lippmann** 1991 Lippmann, W. Public Opinion. New Brunswick.
- Mach** 1993 Mach, Z. Symbols, Conflict and Identity. Essays in Political Anthropology. New York.

---

¹ Протокол от оперативка на ръководството на Министерство на вътрешните работи, проведена на 10.12.984 г. – рег. № I 5224 от 17 декември 1984 г. – Архив на МВР.

² Доклад на Георги Атанасов за среща с първите секретари на ОК на БКП (18 януари 1985 г.) – Права и свободи, 1991, № 14, 9.

³ За т. нар. “Възродителният процес” вж. Асенов 1990, Асенов 1994, Асенов 1996, Етническият конфликт в България 1990, Живков 1988, Загорев 1993, Иванова 2002, Карамихова 1997, Мизов 1988, Михайлов 1992, Петров 1988, Стоянов 1997, Стоянов 1998, Konstantinov 1992 и Poulton 1993.

⁴ Данните на турското правителство са цитирани във в. “24 часа” от 21 юни 2001 г.,.

⁵ Единственото сериозно изследване на българските турци в Турция е Желязкова 1998.

---

⁶ Виж за стереотипите и стереотипните възгледи Lippmann. 1991, за отношението към “другия” и за етническите граници – Barth 1969, за адаптацията на чужденца в нова социална и етническа среда - Шютц 1999.

⁷ За “откриването на другия” вж. Тодоров 1992.

⁸ Анаватан (т. ез. anavatan) – родина, отечество.

⁹ Материалът бе събран по време на теренна работа както сред завърнали се за кратко време в България турци, така и в кварталите Буджа, Борнова, Гьоредже и Сарнъч в гр. Измир, Турция през март и септември 2002 г. Повечето от интервюираните преселници са от Южна България и по-специално - Хасковско и Кърджалийско.

¹⁰ О. Д., м.,...А. Ю., м.,...

¹¹ АЕИМ, № 574-III: 3.

¹² АЕИМ, № 574-III: 6.

¹³ За тялото като маркер на “другостта” вж. Анастасова 1991, Богданов 1989, Богданов 1990, Елчинова 1995, Лозанова 1995 и Bordieu 1977.

¹⁴ АЕИМ, № 574-III: 60.

¹⁵ Гьочмен (т. ез. göçmen) – изселник, бежанец.

¹⁶ Н. Т., м., р. 1949 г. в с. Черноочене, Кърджалийско, висше образование, учител, живее в гр. Измир, зап. М. М. (2002 г.)

¹⁷ АЕИМ, № 574-III: 17.

¹⁸ За антропологическите типове вж. Ханко Лацза 1993.

¹⁹ АЕИМ, № 574-III: 14.

²⁰ АЕИМ, № 574-III: 14.

²¹ АЕИМ, № 574-III: 14; О. Д., м.,...

²² АЕИМ, № 574-III: 13.

²³ АЕИМ, № 574-III: 14.

²⁴ О. Д., м.,...

²⁵ О. Д., м.,...; А. Ю., м.,...

²⁶ О. Д., м.,...

²⁷ АЕИМ, № 574-III: 14.

²⁸ С. А., м.,...

-
- ²⁹ АЕИМ, № 574-III: 12-13.
- ³⁰ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ³¹ АЕИМ, № 574-III: 57.
- ³² С. А., м.,...; АЕИМ, № 574-III: 14.
- ³³ АЕИМ, № 574-III: 13.
- ³⁴ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ³⁵ АЕИМ, № 574-III: 57.
- ³⁶ Н. Т., м.,...
- ³⁷ АЕИМ, № 574-III: 11.
- ³⁸ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ³⁹ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁴⁰ Х. Д., м., р. 1924 г., основно образование, живее в гр. Бурса, пенсионер, зап. М. Маева (2002 г.)
- ⁴¹ АЕИМ, № 574-III:8.
- ⁴² АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁴³ Б. Х., м., р. 1979 г. в. гр. Джебел, висше образование, докторант и асистент в Егейския университет, живее в гр. Измир, зап. М. М. (2002 г.)
- ⁴⁴ Х`ади (т. ез. hadi) – хайде.
- ⁴⁵ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁴⁶ С. М., ж., р. 1974 г. в гр. Габрово, средно образование, домакиня, живее в Текирда`а, зап. М. М. (март 2001 г.)
- ⁴⁷ С. М., ж.,...
- ⁴⁸ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁴⁹ АЕИМ, № 574-III: 57.
- ⁵⁰ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁵¹ АЕИМ, № 574-III: 15.
- ⁵² АЕИМ, № 574-III: 57.
- ⁵³ М. А., ж., р. 1961 в с. Звездел, Кърджалийско, висше образование, учител, живее в гр. Измир, зап. М. М. и С. Чаарляян (2002 г.)
- ⁵⁴ АЕИМ, № 574-III: 57.
- ⁵⁵ С. А., м.,...

-
- ⁵⁶ АЕИМ, № 574-III:8.
- ⁵⁷ АЕИМ, № 574-III: 6.
- ⁵⁸ АЕИМ, № 574-III: 8.
- ⁵⁹ АЕИМ, № 574-III: 14.
- ⁶⁰ О. Д., м.,...
- ⁶¹ С. А., м.,...
- ⁶² Манаф (т. ез. manav) – продавач на зеленчуци.
- ⁶³ АЕИМ, № 574-III: 6.
- ⁶⁴ АЕИМ, № 574-III: 3.
- ⁶⁵ С. А., м.,...
- ⁶⁶ АЕИМ, № 574-III: 9.
- ⁶⁷ С. М., ж., ...
- ⁶⁸ А. Ю., м., за екзонимите вж. Гл. III.
- ⁶⁹ АЕИМ, № 574-III: 22. За неадекватността на готовите картини за чуждата група – вж. Шютц 1999.
- ⁷⁰ За стереотипните образи на турците вж. Карамихова 1995, Мутафчиева 1994, и на ромите – Марушиакова, Попов 1993, Мутафчиева 1994, Томова 1994.